

ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ И СТРУКТУРИ

ДЕМОГРАФСКИЯТ ПРЕХОД И НАЧАЛОТО НА НОВОТО БРАЧНО ПОВЕДЕНИЕ В ЕВРОПА

Марта Сугарева¹

„Преди началото на демографския преход животът е бил къс, ражданията са били многобройни, а населението е било младо. През време на прехода първо намалява смъртността, после — раждаемостта, вследствие на което първоначално темпът на прираст се засилва, после намалява, с тенденция към ниска раждаемост, дълъг живот и старо население.“

(Before the start of the demographic transition, life was short, births were many, growth was slow and the population was young. During the transition, first mortality and then fertility declined, causing population growth rates first to accelerate and then to slow again, moving toward low fertility, long life and an old population.)

Ronald Lee
The Demographic Transition:
Three Centuries of Fundamental Change

СЪЩНОСТ И ОСОБЕНОСТИ НА ДЕМОГРАФСКИЯ ПРЕХОД

Демографският преход² е закономерен етап от развитието на всяко население, през който се извършва смяна на типа възпроизводство: от екстензивен (традиционен) към интензивен (съвременен). Първият от тези два теоретични типа възпроизводство на населението се характеризира с високи равнища на раждаемостта и смъртността, а вторият — със съответно ниски такива. Като правило намалението на смъртността предхожда намалението на раждаемостта; в резултат за известен — по-кратък или по-продължителен — период от време, естественият прираст е положителен, т.е. наблюдава се характерното за демографския преход нарастване броя на населението.

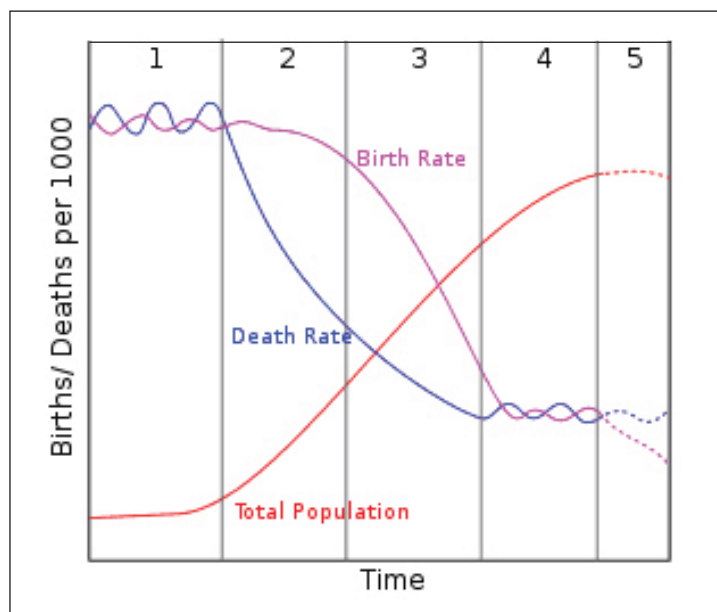
¹ Тази статия има за цел да запознае читателите в България с някои основни постановки в световната литература, като авторът няма претенция за новаторство.

² В демографската литература теорията за демографския преход се приема от повечето автори като всеобща закономерност на развитието на всяко население, достигнало до определен етап в своето икономическо и социално развитие. В този смисъл се очаква световното население да достигне т.нар. „нулев естествен прираст“, когато всички държави преминават през „демографския преход“ (Notestein). Първоначално се е използвал терминът „демографска революция“ (Landry, Ravlik, Вишнеvский), но постепенно повечето автори приемат термина „демографски преход“. След 60-те години на XX век в демографското развитие на западноевропейските държави се забелязват нови тенденции, особено в сферата на семейството, което дава повод за провъзгласяване на нов етап на демографския преход — „втори демографски преход“ (Ван де Каа).

Така например в периода на демографския преход, т.е. от началото на века до 60-те години, населението на България е нараснало повече от два пъти — от по-малко от 4 милиона на около 8 милиона.

На следващата фигура 1 са показани 5 етапа (периода), които могат да се разграничат при протичането на демографския преход: 1) предпреходен период — раждаемостта и смъртността на високи равнища; 2) период на бързо спадане на смъртността, раждаемостта все още е висока, естественят прираст е висок; 3) раждаемостта спада бързо, но все още е по-висока от смъртността, естественят прираст е висок; 4) раждаемостта и смъртността се установяват на ниски равнища, естественят прираст е около нулата; 5) следпреходен период — възможно е раждаемостта да спадне на равнище по-ниско от това на смъртността и естественят прираст да бъде отрицателен.

Последните два етапа на демографския преход — четвърти и пети, са дискуссионни, тъй като в различни страни в света се наблюдават различни „следпреходни“ ситуации, без да може да се каже коя тенденция е трайна за световната население като цяло. Така например в България през последните две десетилетия се наблюдава отрицателен естествен прираст, но това трудно може да бъде разглеждано като трайна и закономерна тенденция, характерна за демографския преход. Подобни ситуации се наблюдават и в други страни, но общата тенденция на демографския преход по-скоро е към нулев естествен прираст. Различните автори разглеждат четири или пет етапа на демографския преход, но общото е установяването на период на промяна на режима на възпроизводство, при който намалението на смъртността става по-рано от това на раждаемостта, в резултат на което се наблюдава период на положителен естествен прираст (етапи 2 и 3 на фиг. 1).

Фиг. 1. Етапи на демографския преход

Източник на графиката: Wikipedia:

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographic_transition